

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Secció de Filosofia i Ciències Socials

Deu testimonis del segle XX
Deu lliçons per al segle XXI

Curs d'Alts Estudis sobre cultura, política i societat 1907-2007.

Dimecres 2 de Maig de 2007, de 18 a 20 hores.

JOAN MARAGALL (1860-1911)
“La ciutat del perdó” i altres escrits (1909)
La consciència civil

Professor ponent: Pere Lluís Font.

Professor contraponent: Josep Maria Casasús i Gurí.

Contrapunt del Prof. Dr. Josep Maria Casasús i Gurí:

“Noves hipòtesis de treball sobre la trilogia maragalliana de la Setmana Tràgica”

Introducció-resum

Es tracta d'una aportació interrogativa sobre la trilogia d'articles periodístics que va compondre Joan Maragall i Gorina (1860-1911) després de la Setmana Tràgica (juliol 1909). És un “contrapunt” plantejat des de la periodística comparada, des de diverses perspectives de la periodística de la recepció (horitzons diacrònics d'expectatives), i a partir de recerques sobre història interior i exterior dels textos.

Exposició

La història interior i exterior dels textos que integren l'anomenada trilogia maragalliana sobre la Setmana Tràgica foren documentades i estudiades amb rigor sistemàtic per Josep Benet i Morell l'any 1963¹.

La seva obra i la d'altres autors² que publicaren abans i després ens permeten avançar en la formulació de noves hipòtesis de treball pel que fa a la posició de Joan Maragall dins les tradicions periodístiques catalanes i foranes, pel que fa als processos de composició dels textos, i sobretot pel que fa als fenòmens de recepció dels seus missatges en els contemporanis i en etapes històriques posteriors.

¹ Josep Benet: *Maragall i la Setmana Tràgica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1963.

² Miquel dels Sants Oliver: *En Maragall i la seva obra de publicista*. Discurs llegit a l'Ateneu Barcelonès el 2 d'abril de 1912. Il·lustració Catalana, Barcelona, 1912. José Tarín-Iglesias: *Aportación maragalliana al periodismo barcelonés*. Pròleg d'Octavio Saltor. Barcelona, 1947. Josep Pla: “Joan Maragall. Un assaig” dins de *Tres biografies*. Edicions Destino, Barcelona, 1968.

El treball aplicat a aquestes hipòtesis i, no cal dir, els seus resultats constitueixen un material acadèmic d'interès per al progrés en els alts estudis sobre composició i sobre recepció periodístiques però també per a la formació universitària de periodistes.

Hipòtesis de periodística comparada

L'article central d'aquesta trilogia (*La ciutat del perdó*) està considerat per la divulgació acadèmica com una de les obres mestres de l'anomenat periodisme argumentatiu de defensa, tendència hegemònica arreu d'Europa a la darrereria del segle XIX i a la primeria del segle XX.

No endebades l'etapa d'esplèndida prosperitat del periodisme doctrinal (o d'opinió) que domina tot el vuit-cents es va cloure a escala europea amb el coratjós cicle que va publicar l'escriptor francès Émile Zola (1840-1902) sobre "l'affaire Dreyfus", cicle periodístic monumental que abastà des del 25 de novembre del 1897 fins el 22 de desembre del 1900.

Fou un dilatat episodi en la història del periodisme que José Martínez Ruiz (Azorín) (1873-1967), epígon d'aquesta escola, encara va invocar en la seva defensa articulística de Juan March Ordinas en el periòdic Luz, de Madrid, el 28 de juny de 1933.

Aquest corrent periodístic va assolir a Catalunya una fita d'abrandament temerari en una altra peça memorable, el *¡Soldados!* (una agosarada crida a la insubordinació de la tropa) de Marcel·lí Domingo i Sanjuán (1884-1939) publicat a La Lucha l'agost de 1917.

El cèlebre article de Zola intitulat *J'Accuse...!* (L'Aurore, 13 de gener de 1898) no va passar tan sols a la història pel seu contingut. També ho va fer per la sòlida arquitectura de la composició redaccional, i per uns trets argumentatius que a Charles Péguy (1873-1914) li evocaven *Les châtiments* (1853) de Víctor Hugo (1802-1885)³, poema on fustigà Napoleó III.

A Catalunya el periodisme argumentatiu de combat, propi del vuit-cents, va assolir el seu zenit amb un altre cicle memorable, el d'*En defensa pròpia* de Jacint Verdaguer (1845-1902), cicle també dilatat que es va desplegar abans que l'esmentat cas francès, concretament entre l'any 1895 i el 21 de novembre del 1897, quatre dies abans d'engegar justament Zola la seva campanya de premsa en defensa d'un innocent.

La trilogia de Maragall del 1909 s'integra en aquest quadre periodístic de tombants de segle, tot i que entronca d'alguna manera amb tres branques de la periodística catalana vuitcentista: la del periodisme argumentatiu de persuasió que tingué el màxim exponent històric en el Jaume Balmes (1810-1848) que tractava d'arreglar el conflicte dinàstic (certament mitjançant un casori); el periodisme d'orientació conreat per Joan Mañé i Flaquer (1823-1901) com a oracle de la burgesia catalana; i el periodisme polèmic que exercia Enric Prat de la Riba (1870-1917) enfront de Leopoldo Alas (Clarín), a l'abril del 1896, i enfront de Mañé i Flaquer, a l'octubre de 1899.

Alguns recursos retòrics de la trilogia de Maragall presenten certs paral·lelismes amb articles del seu mestre Mañé i Flaquer, com aquell que aquest director de *Diario de Barcelona* va dedicar el 8 d'abril de 1883 amb el títol *Pastor y víctima* a la mort del bisbe José María de Urquinaona, un text que fou elogiat per Maragall pel fet que coincidia en la crítica als mateixos sectors socials blasmat a *La ciutat del perdó* i a *L'església cremada*.

³ Veure la presentació d'Henri Guillemin a l'obra d'Émil Zola *J'Accuse...! La Vérité en marche*, Editions Complexe, Bruxelles, 1988, pàg. 22.

Entre el *J'Accuse...!* de Zola i *La ciutat del perdó* de Maragall hi ha paral·lelismes, tanmateix d'intenció (defensa d'uns condemnats), però també d'estructura del text (els mateixos recursos retòrics a la peroració de l'escrit).

Maragall havia confessat en una carta que no era “fanàtic” del Zola novel·lista tot i que admetia l'any 1906 que “alguna fortalesa” havia deixat en les joventuts franceses. Tal com va dir Carles Rahola, Joan Maragall identificava a Zola, després del cas Dreyfus, amb “els homes de lletres conductors de multituds, constructors de pobles.”

Pel que fa a les posicions de cristianisme evangèlic que sostenen l'estructura interna de *L'església cremada*, posicions que Ramon Sugranyes i de Franch (1911)⁴ considerava precursors en cinquanta anys del Concili Vaticà II, només trobaren una continuïtat en algunes peces de Carles Cardó (1884-1958), models també reeixits d'articulisme cristià d'avantguarda.

És probable també que l'admiració pel braó periodístic del Zola periodista arribés a Maragall per la via de Péguy, un artífex del renaixement de l'espiritualisme francès a tombants de segle, experiència no del tot allunyada del molt personal regeneracionisme cristià del nostre poeta i periodista.

Considerem, però, la hipòtesi, en el cas de Joan Maragall, que poeta i periodista són sovint indestriables. Dues obres seves, cabdals, d'aquells moments (1909-1910) inclouen fórmules semblants d'expressió mística: el poema *Cant espiritual* (“Deixeume creure, doncs, que sou aquí, Senyor...”) i l'article *L'església cremada* (“El Crist se'm féu tan present, tan viu en el meu cor, que no puc dir-ho...”).

En la construcció interna d'allò que Joan Maragall anomenava “el meu publicisme” hi participaven aquelles tradicions periodístiques abans esmentades, però també els corrents de pensament d'aquella mena de positivisme espiritualista vinculat a l'escola escocesa que entronca a Catalunya amb Ramon Martí d'Eixalà (1807-1857) i que Maragall rep de Xavier Llorens i Barba (1820-1872), a la filosofia del qual al·ludeix en un article. No sap si adjectivar-la de “nacional o regional”. “No disputemos miserabilmente por las palabras”, digué Maragall, en comentar aquesta filosofia catalana, quan encara feia l'aprenentatge de periodista en el Brusi de Mañé i Flaquer.

Hipòtesis de periodística de la recepció

La trilogia periodística escrita per Joan Maragall a propòsit de la Setmana Tràgica presenta d'antuvi dos trets rellevants:

- 1) la gradació ascendent d'intensitat, profunditat i elaboració que va des del primer article (*Ah! Barcelona*), que passa pel segon (*La ciutat del perdó*), i que culmina en el tercer (*L'església cremada*).
- 2) la condició d'inèdit del segon article fins que fou incorporat l'any 1932 en el volum intítulat *El sentiment de Pàtria*, de la nova edició de les obres completes, feta pels fills de l'autor.

Tot i que els tres articles de la gran trilogia no obeeixen pas a un pla personal previ de treball periodístic del conjunt, aquest cicle maragallià està lligat per un fil conductor que va més enllà d'allò que és obvi, els esdeveniments de juliol de 1909.

Hi ha, si més no, enllaços perlocutius, d'estructura externa del discurs, com el recurs a una locució de retòrica periodística que ara en diríem moderna (“la ciutat de les bombes”), i eixos vertebradors de l'estructura interna del discurs com és la invocació de

⁴ Citat per Jordi Maragall l'agost de 1981 en el pròleg a l'obra d'Eugenio Trias *El pensament de Joan Maragall*. Fundació Banco Urquijo / Edicions 62, Barcelona, 1982.

les valors de l'amor, del perdó i de la reconciliació en una dimensió de consciència viva i de compromís moral –o ètic, si voleu- del periodista.

Des de la perspectiva dels estudis sobre recepció periodística ens podem plantejar una hipòtesi sobre *La ciutat del perdó*, i també unes propostes d'estudi a partir de les descobertes de Josep Benet l'any 1963 relatives a *L'església cremada*.

La hipòtesi: quines conseqüències hauria tingut la publicació de *La ciutat del perdó* a La Veu de Catalunya abans de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia? Haurien evitat aquell homicidi?

Segons dos periodistes contemporanis, Carles Rahola (1881-1939)⁵ i Gabriel Alomar((1873-1941) ⁶, la difusió tempestiva d'aquell text hauria contribuït a obtenir-ne l'indult. Són hipòtesis, també. Però sí que és cert, com veiem, que quan es va descobrir aquest article inèdit l'eficàcia de l'escrit era àmpliament compartida en el món polític i periodístic, com ho era que Joan Maragall amb aquell article havia “desbordat per l'esquerra” a l'esquerra oficial.

Gabriel Alomar ho va remarcar en adreçar-se als seus companys de l'esquerra nacionalista. Va fer autocrítica col·lectiva amb el retret de no haver intervingut o, més encara, de no haver entès el cas Ferrer i Guàrdia de la mateixa manera que a França s'havia entès el cas Dreyfus com “el definitiu complement de la Revolució Francesa i la realització pràctica dels Drets de l'Home.”⁷

No hem d'oblidar, però, tot i que hom ho ha comentat a bastament, que el gran retret de consciència de *La ciutat del perdó* va dirigit contra l'actitud passiva i la manca de coratge dels cristians en aquella hora de revolta, tant en el moment d'impedir o d'atenuar l'abast de les agressions com en el moment de revisar la culpabilitat pròpia i l'aliena.

L'aprofundiment en aquesta dimensió central de l'article de Maragall ha menat a formular hipòtesis històriques sobre l'inhibició col·lectiva de la majoria sensata catalana –inhibició que no és rigorós atribuir tan sols a la covardia- en les hores de prova dels anys 1823, 1835, 1909, 1934 i 1936⁸.

En qualsevol cas, l'episodi de *La ciutat del perdó* referma la condició de Joan Maragall com a “maître à penser” no identificat amb cap escola ni amb cap partit, i com a exponent d'una periodística del compromís moral amb dimensió cívica.

L'advocat, periodista i historiador Josep Maria Ainaud de Lasarte considera que *La ciutat del perdó* és el millor article que s'hagi escrit mai com a petició de clemència per a un condemnat a mort.

La recepció tardana, intempestiva tanmateix, de *La ciutat del perdó* obre, doncs, moltes hipòtesis sobre recepció periodística, però les aportacions primícies de Josep Benet a l'estudi del darrer article de la trilogia, *L'església cremada*, ens conviden a plantejar propostes d'estudi de gran interès per al coneixement de la periodística de Joan Maragall i per al progrés de la recerca general en periodisme.

⁵ Carta de Carles Rahola a Joan Maragall, de 5 de juliol de 1911.

⁶ Comentari de X.C.A. intitulat *Un article de Joan Maragall: La Ciutat del Perdó*, en el diari La Publicitat del 26 de juliol de 1932.

⁷ Gabriel Alomar: *Negacions i afirmacions del catalanisme*. Conferència donada en el Teatre Circo Barcelonés el 4 de desembre 1910, organitzada pel setmanari La Campana de Gràcia.

⁸ Veure Josep Benet, op.cit.

Aquest article és un dels pocs de la periodística catalana que ens permet analitzar les històries interior i exterior d'un text, i de constatar el caràcter d'obra "col·lectiva" que té tota producció periodística a diferència de la literària.

A partir del treball de Josep Benet, sabem que de *L'església cremada* hi ha, si més no, tres versions:

- 1) Versió A: l'original, el manuscrit de Joan Maragall, escrit els dies 17, 18, 19 i 20 de novembre de 1909, però amb esmenes posteriors fetes sobre el document per mossèn Frederic Clascar abans de lliurar-lo a la Biblioteca de Catalunya.
- 2) Versió B: el text publicat a *La Veu de Catalunya* a l'edició del vespre del 18 de desembre del 1909 i a l'edició del matí de l'endemà, text que havien esporgat i esmenat Clascar i el jesuïta Ignasi Casanovas.
- 3) Versió C: el text, restaurat sobre la versió B i ampliat per Maragall després de discutir-lo amb Casanovas el 20 de desembre de 1909, i publicat a la primera edició de les *Obres Completes* per Gustau Gili el 1912 i en les successives edicions.

El fet de disposar de les tres versions ens ha de permetre observar la recepció particular de la primera versió, la recepció general contemporània l'any 1909, i la recepció general a partir del 1912.

La recepció de la versió A, limitada a unes persones, va produir la intervenció no explícita d'Enric Prat de la Riba, i l'expressa de Frederic Clascar i d'Ignasi Casanovas.

Dels efectes d'aquesta recepció en tenim un testimoni en la carta sense data adreçada per Clascar a Maragall quan diu: "he tret allò que duia del llatí, perquè és una afirmació que l'han gastada molt els protestants i ara els modernistes."⁹

El que deia del llatí Maragall a la versió A era que "el sacerdot diu de baix en baix o en veu alta (però sempre en llatí, és dir, sempre incomprès en el moment per gairebé tots)."

Aplicant la metodologia de l'horitzó d'expectatives de recepció del text formulada a partir de Jauss (1973)¹⁰, trobaríem aquest primer tall diacrònic (el de la recepció particular de la versió A, abans de la publicació); després el tall diacrònic dels dies de la publicació a *La Veu de Catalunya* de la versió B; després el tall diacrònic de la publicació de la versió C a l'edició de Gili, i després els successius talls diacrònics a partir del 1912.

L'horitzó d'expectatives dels receptors és, tanmateix, diferent, per posar uns exemples, l'any 1909, quan es publica la versió B; al 1912, quan es publica la versió C; l'any 1932, quan es revela l'episodi de *La ciutat del perdó* i quan el públic coneix ja perspectives com les Miquel d'Esplugues (1916)¹¹ i de Carles Cardó en el periòdic *La Paraula Cristiana* (1926); a partir de 1963-64, després de les reformes del Concili Vaticà II, i en els nostres temps, de la secularització generalitzada de la societat catalana.

Finalment, en aplicar mètodes d'història interior i exterior del text com els de Watson¹² a les tres versions identificades, comparades i examinades per Benet¹³,

⁹ Text complet de la carta a Josep Benet, op. cit. pp. 123 i 124.

¹⁰ Hans Robert Jauss: *Pour une esthétique de la réception*. Gallimard, París, 1978.

¹¹ P. Miquel d'Esplugues: *Semblances: En Maragall, El Cardenal Vives, El Bisbe Torras*. Editorial Ibèrica, Barcelona, 1916.

¹² William Braasch Watson: *Old Man at the Bridge: The Making of a Short Story* dins de *The Hemingway Review*, vol. VII, n° 2, Ohio Northern University, primavera 1988.

¹³ Josep Benet, op. cit.

constatem, entre altres coses, un cop més, que el text periodístic, a diferència de la poètica, posem per cas, esdevé gairebé sempre una obra col·lectiva, com ho prova el cas de *L'església cremada*, on hi participen, si més no, Joan Maragall, Frederic Clascar, Ignasi Casanovas, potser Enric Prat de la Riba, i en definitiva també els lectors de tostemps, d'acord amb les perspectives de la recerca en recepció d'Iser (1976)¹⁴ que sostenen, per simplificar, que tot text només esdevé obra quan es llegit per cada lector, i que per tant hi ha tantes obres com lectors té un text.

¹⁴ Wolfgang Iser: *L'Acte de Lecture*. Pierre Mardaga, Bruxelles, 1985.